

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ISSN: 2992-8902

Digital
Object
Identifier

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
SYSTEM-CENTRE

74-91 XALQARO DARAJA

MAXSUS SON, 2024

IJTIMOIY, IQTISODIY, SIYOSIY, ILMIY, OMMAKOP JURNAL

2024-YIL 18-19-APREL

**"RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AGROIQTISODIYOT VA
BUXGALTERIYA HISOBINING DOLZARB MUAMMOLARI VA
ULARNING YECHIMLARI" PROFESSOR NURILLA SULAYMONOVICH
SANAYEV TAVALLUDINING 85 YILLIGIGA BAG'ISHLANGAN**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI, 2024

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 678 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 19-aprel kuni ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Benazir ustozni yod etib	10
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti jamoasi	
Qishloq xo'jaligi taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari.....	12
Yunusov Xudaynazar Beknazarovich	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari moliyaviy natijalari hisobini takomillashtirish	14
Alikulov Abdimo'min, Koshkaldal Irina	
Assessment of the ESG rating of banks.....	19
Ruziyeva Elvira, Eshmuradov Ulugbek	
Contract Preferences of Smallholders: Evidence From a Study on Potato Production in Uzbekistan	24
Sanaev Golib, Sanaeva Rakhima, Nurullaev Ulmasjon, Nurullaeva Bakhora, Sanaev Anvar	
Taxation Systems in the Agricultural Production Sphere in the Context of Resistance to Shadow Economy	34
Koshkaldal Iryna, Dombrovska Olena, Alikulov Abdimumin	
Factors Influencing Farmers' Cooperation in Irrigation: A Study of Samarkand Province, Uzbekistan	39
Tadjiev Abdusame Abduxamidovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida kapital qo'yilmalar hisobi hamda hisobotlarini takomillashtirish.....	43
Xasanov Baxodir Akramovich, Egamberdiyeva Salima Rayimovna, Raxmatov Jonibek Ismoil o'g'li	
Tijorat banklarida ichki auditida muhimlik va auditor riski masalalari.....	50
Ibragimov Abdugapur Karimovich, Qo'ldoshev Dilshod Melixurozovich	
Agroklasterlar ichki sotish jarayonida transfert baholarni belgilashni tashkiliy-uslubiy jihatlari	57
Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Auditda regression tahlilni qo'llashning xususiyatlari	64
Tajekeev Ziyatdin Kobeysonovich	
Uzumchilik fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	67
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida aktivlarni tasniflash, ularning hisobi va hisobotini takomillashtirish.....	71
Egamberdiyeva Salima Rayimovna	
The Place of Digitalisation in the Rural Areas Development of Ukraine.....	76
Riasnianska A. M., Kniaz O. V.	
Yalpi ichki va hududiy mahsulotning ko'payishida faol tadbirkorlikning o'rni	79
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Nazarova Maryam Sharipovna	
Inflyatsion targetlash rejimining pul-kredit siyosatini amalga oshirishdagi ahamiyati	84
Fayziyev Oybek Raximovich	
Asalarichilikning qishloq xo'jaligi iqtisodiyotidagi o'rni va uni rivojlantirish istiqbollari.....	89
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich	
Uzumchilik majmuining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning tamoyillari.....	94
Boltayev Nazarbek Narzullayevich	
Mintaqaviy klasterning xususiyatlari.....	98
Urdushev Hamrakul	
Considerations for Bolstering Entrepreneurship in the Evolution of the Domestic Economy	102
Shadiyeva Gulnora Mardiyevna	
Chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	107
Kudratov Rizo Turdibayevich, O'roqov Feruz Ibodullayevich	
Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishning hududiy jihatlari	112
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Nazarova Maryam Sharipovna	

Yalpi ichki mahsulot va uni hisoblashni takomillashtirish yo'llari.....	117
Xalmurzaev Mansur, Abdushukurov Xondamir	
Qishloq xo'jaligi korxonalarida tovar-moddiy qiymatliklar hisobini takomillashtirish yo'nalishlari.....	122
Raximova Umida Rabbimovna	
Mamlakatimiz agrar tarmog'ida innovatsiyalarga asoslangan tadbirkorlikni rivojlantirish.....	127
Olimova Nodira hamrakulovna	
Banklarda ichki auditni xalqaro audit standartlari asosida takomillashtirish.....	131
Rizayev Nurbek Qodirovich, Boymatova Chinora Ilxomovna	
Agroklastarlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	137
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ibodullaev D., Abdushukurov Xondamir Botiraliyevich	
Davlat budjetida boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llari va xarajatlarining optimallashtiruv muammolari.....	142
Narziyeva Guzal Baxtiyorovna	
Bandlikni ta'minlash va kambag'allikni qisqartirishni yuzaga keltiruvchi sabablar hamda ularning yechimi.....	146
Ahmatoва Qunduzbonu Asliddinovna, Sunnatullayev Musurmon Sunnatullo o'g'li, Salamov Ibroxim	
Global iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyot muammolari	151
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Musurmonov Nodirbek Ahmadovich	
Menejer boshqaruvida boshqaruv mehnati va guruhlar dinamikasi	155
Xasanova Sitara Islamovna	
G'allachilik klasterlarida buxgalteriya hisobi shakllarini takomillashtirish.....	158
Yuldashev Serali Xaitovich	
Современность услуг агропромышленного комплекса в условиях инновационной экономики положение дел	163
Тураев Баходир Хатамович, Рузиев Хамрокул Жураевич	
Влияние внешних факторов на эффективность производства животноводства.....	170
Хамдамова Насиба Аблакуловна	
Banklarda ichki auditni rejalashtirish masalalari.....	173
Ibragimova Iroda Rashid qizi, Safarov Abdumajit Abdixamidovich	
The Importance of Digital Technologies in the Development of Agriculture.....	179
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Yakka tartibdagi tadbirkorlarni soliqqa tortish o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solish shakli sifatida.....	182
Pardayeva Ozoda Mamayunusovna, Javmanov Jamshed Abdusamatovich	
O'zbekiston pensiya tizimida pensiya hisoblash va to'lashni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasini uyg'unlashtirish.....	186
Xasanov Baxodir Akramovich, Nurmanov Din-Axmed Tileubayevich	
Uzumchilik mahsulotlari eksportini oshirish omillari	193
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Korxonalarning xo'jalik faoliyati hisobining mohiyati, ahamiyati va hisob turlari.....	196
Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Irisboyev Raxmatilla Shavkat o'g'li	
Raqamli iqtisodiyotning o'zbekistondagi holati va uning rivojlanish istiqbollari	200
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Abdullayev Sanjar Sayfiddin o'g'li, Sunnatullayev Musurmon Sunnatulla o'g'li	
Fermer xo'jaliklar faoliyatida investitsiyalarning o'rni.....	204
Nomozova Mahliyo Mamirjon qizi, Yuldashev Muhammad Utkir o'g'li, Solijonova Diyora Xaydarali qizi, Saydullayev Akbarali Akram o'g'li, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Raqamli iqtisodiyotning o'rni va joriy etishdagi imkoniyatlari.....	209
Salamov Ibroxim, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Ummatov Begzod Ikrom ugli, Bekpolatov Sultonxon Sherzod ugli	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda asosiy vositalarni hisobga olishni takomillashtirish.....	214
Xatamov Kobil Xayriyevich, Sodiqov Xayrulla Sattorovich	
Improving Cost Accounting for Sales of Agricultural Products in Farms	218
Abdimumin Alikulov, Ulugbek Eshmuradov, Khondamir Abdushukurov	

Servis korxonalarini raqamli iqtisodiyotga o'tkazishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	224
Kurbanova Raxima Jamshedovna	
Raqamli iqtisodiyotning bugungi kundagi holati.....	228
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Eshimova Gulandom Botir qizi, Daniyarov Xurshid Baxtiyarovich	
Qoramolchilikda ozuqa ta'minotini yaxshilash yo'llari	233
Nurullayev Ulug'bek Uytalovich, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida faol tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi o'rni	236
Ibroxim Salamov, Roziyeva Gulxayo Chorievna	
Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	242
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Isaxonov Shaxzodjon Nurali o'g'li	
O'zbekiston chorvachiligidagi muammolar va ularning yechimi.....	246
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Esirgapov Diyor Akramovich, Ulmasov Tohir Suvonqulovich	
Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati	249
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Ulmasov Amirxon Rasul o'g'li, Botirov Bekzod Ulug'bek o'g'li	
Механизмы и инструменты финансирования малых и средних сельскохозяйственных предприятий (На примере Центральноазиатского региона).....	253
Худойбердиева Асила	
Agroklastarlarda kapital qo'yilmalar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari.....	259
Irisboyev Rahmatillo Shavkat o'g'li, Jo'rayeva Diyora Olimjonovna, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Milliy iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rolini oshirishning ustuvor yo'nalishlari	265
Saidxonov Akmalxon	
Improving Accounting and Auditing of Inventories in Agricultural Clusters	269
Raximova Umida Rabbimovna	
Maishiy xizmatlar sohasining rivojlanish tendensiyalari va kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni.....	272
Rajabov Navruzbek Azimjonovich	
Chorvachilik tarmog'ida mahsulotlarni qayta ishlash samaradorligini oshirish imkoniytlari	277
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Порядок применения и актуальность международных стандартов финансовой отчетности в деятельности коммерческих банков и предприятий	282
Нарзиева Гузал Бахтиёровна, Хомидов Асилбек Отабек угли, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли	
Savdo korxonalarida segmentar hisobning o'rni va ahamiyati	286
Mardonov Mamed Shavkatovich, Bobomuradova Sarvinov Ziyadullayevna	
Livestock Development Problems and Prospects in Uzbekistan	289
Khamdamova Nasiba Ablakulovna, Ulmasova Oyul Bakhtiyarovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
Понятие и учет капитальных вложений в агрокластерах.....	292
Жураева Диёра Олимджановна	
Xizmat ko'rsatish korxonalarini innovatsion modernizatsiyalashda iqtisodiy samaradorlikni hisoblash metodini takomillashtirish	297
Kurbanova Raxima Jamshedovna, Umurzoqova Sevinch Karim qizi	
Tarmoq mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning iqtisodiy samaradorligi	301
Nazarova Maryam Sharipovna, Kazakova Zulayho Salaxiddinovna	
Maishiy xizmatlar sohasini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli innovatsion texnologiyalarning roli va ahamiyati	304
Quliyev Begimqul Melikovich	
O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi va iqtisodiy o'sish uchun barqaror investitsiya muhitini ta'minlash masalalari.....	308
Raximova Umida Rabbimovna, Elmurodova Dilnoza Farxodovna	

Biznesni qo'llab-quvvatlashda iqtisodiy-ijtimoiy holatni yaxshilash imkoniyatlari	311
Salamov Ibroxim, Janibekov Faxriddin Beknazarovich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
G'alla urug'chiligidagi boshlang'ich hisob va ichki nazoratni takomillashtirish	315
Yuldashev Sherali Xaitovich, Yusupov Uchqun, Zokirov Behruz	
Baliqchilik xo'jaliklarini rejalashtirishning ahamiyati va bosqichlari	318
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
"Yashil" iqtisodiyot: konsepsiyaning shakllanishi va asosiy kategoriyalari	321
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Toshpulatova Kamola Xurshed qizi	
Sutchilik yo'nalishidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida marketing elementlaridan foydalanish	324
Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Biznes jarayonlarida "xarajat" va "tannarx" kategoriyalarining nazariy jihatlarini	328
Xondamir Abdushukurov, Ulug'bek Eshmuradov	
Перспективы развития бухгалтерского учета и аудита на основе международных стандартов	333
Рахимова Умида Раббимовна, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли, Хомидов Аслбек Отабек угли	
Asosiy vositalarni hisobga olishning xalqaro va milliy standartlarda aks ettirishning farqli jihatlarini	336
Xatamov Kobil Xayriyevich, Turabaeva Ozoda Ilxambekovna	
Qishloq hududlarida ekoturizm maskanlarining turistik salohiyati va sig'imi tahlili	340
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi, Xoshimova Sevara Bahromovna, Sayfullaev Umidulla Fazliddin o'g'li	
Chorvachilik tarmoqlarida o'tchilik infratuzilmasining hozirgi holati va istiqboldagi iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	346
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Tursunov Alpomish Amanovich, Yo'ldoshev Raxim Nuriddin o'g'li	
Qishloq xo'jaligi klasterlari va fermer xo'jaliklari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	351
Nasimjon Babayev, Dilorom Yorbekova, Umidullo Fayzullayev	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari sotish hisobini takomillashtirish	354
Abdunazarova Sevinch, Aliqulova Zebuniso, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining samaradorligi	360
Kudratov Rizo Turdibayevich, Abduxaliqova Farangiz Abduxoliq qizi	
Increasing Efficiency of Catering Enterprises Through Modernization	365
Kurbanova Rakhima Jamshedovna	
Chorvachilik majmuasi infratuzilmasi va uni rivojlantirish	369
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Aslonov Xotamjon Sharibboy o'g'li	
Davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati	373
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Raxmatullayev Sherzod Mexriddinovich	
Studying the Features of Innovative Development in The Agricultural Sector of the Economy	377
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna	
Chorvachilikda klasterlashning ayrim masalalari	380
Urdushev Hamrakul, Mavliyanov Majid Tuychiyevich	
Issues of Development of "Green Economy" in the Context of the Actualization of the Problem of Ecology and Climate Change	385
Mukhayyo Dustova	
Xizmatlar sohasi rivojlanishining aholi turmush darajasiga ta'siri	390
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna	
Baliqchilik xo'jaliklarini rivojlantirish prognozini ishlab chiqish masalalari	393
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
Mahalliy soliqlar va mahalliy yig'imlarning iqtisodiy mohiyati	396
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li	
Turizm korxonalari hisob siyosatini shakllantirish	400
Ibragimov Mansur Mardonovich	

Korxonalarda moliyaviy holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tahlili	404
Isturdiev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Yusupova Ergashoy	
Innovatsiya, innovatsion iqtisodiyot atamalarining mohiyati va ulardan samarali foydalanish yo'llari.....	408
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Boyjigitov Kamronmirzo Sobirjon o'g'li, Obloberdiyev Shuxrat Sharof o'g'li	
The Processing Indicators of Livestock Products on the Basis of Economic Statistical Models	411
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Paxta-to'qimachilik klasterlarida tola ishlab chiqarish xarajatlari tahlili	414
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Farangiz Rustamova	
Meva-sabzavotchilikni rivojlantirishda klaster yondashuvining afzalliklari	419
Eshankulov Sirojiddin Xakimovich	
Prospects for Leaving the Population Out of Poverty	424
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Radjabov Navruzbek Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Fayzullayev Umidullo Xayrullo o'g'li	
Tijorat banklarida korrupsiyaga qarshi kurashishning kompayens nazorati usullarini takomillashtirish.....	429
Sultonov Abrorbek Umarali o'g'li, Axmedov Shuxrat Xikmatullayevich	
Segmentar va moliyaviy hisobot tuzishda xo'jalik yurituvchi subyektlar mulkini baholashning metodologik muammolari	435
G'olibjon Alikulov	
Raqamli iqtisodiyotga o'tish orqali yashirin iqtisodiyotni jamiyatga ta'sirini kamaytirish	439
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Abdusalomov Farruh G'ayrat o'g'li	
Sustainable Farming Futures: the Economic Need of Climate Change Program in Uzbekistan.....	443
Akhmadjon Nurullaev, Sanayeva Raxima Amirqulovna, Visola Khasanova, Bakhora Nurullaeva, Anvar Sanaev	
Problems and Prospects of Cadastral Valuation of Land Resources in the Republic of Kazakhstan	447
Berdimurat Nazimgul, Bassybekova Zh.B.	
Значение цифровизации в сельском хозяйстве	451
Сыздықова Азиза Оралбайқызы, Сапарова Айнура Алпамысовна	
Xizmatlar sohasi samaradorligini oshirish masalalari	456
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Mardanova Mohidil Otabek qizi, Mirzayev Azzamjon Jonuzokovich	
Aholini o'z-o'zini bandlikka jalb qilish orqali ishsizlik darajasini pasaytirish.....	461
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Jo'rayev Sherali Anor o'g'li	
Innovatsiyani joriy qilishning fermer xo'jaliklari daromadlariga ta'siri	465
Eshboyev Diyorbek Yo'ldosh o'g'li, Sinayev Sherali Islom o'g'li, Ismoyilov Azamat Isroyilovich	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq daromadni tan olish masalalari.....	471
Kozimjonov Abrorbek	
O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning yutuqlari va muammolari.....	475
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Soliq ma'murchiligida raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va uning ilmiy-nazariy asoslari tahlili	479
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Holmirzayev Sardor Ravshan o'g'li, Tursinaliyev Abdulaziz Shokirjon o'g'li	
O'zbekistonda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlanishi: xronologik tahlil.....	484
Hasanov Habibullo	
Chorvachilikning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati va uning rivojlanishi.....	488
Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Tirkashev Farxod Mahmudovich, Sayfullayev Akbar Xoljigit o'g'li, Erkinov Samandar Maxmudovich	
O'zbekiston chorvachiligiga oid FAO ma'lumotlari haqida	493
Pardayeva Kamola	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq xaridorlar bilan tuziladigan shartnomalar asosida tushumni hisobga olishning ahamiyati	498
Norbekov Davron	
Paxtachilik klasterlarida ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi omillarning tahlili	502
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Abduraxmonov Orifbek Odiljon o'g'li	

Raqamli iqtisodiyotning zamonamizdagi bugungi o'rne	506
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Zarmaxmatov Nomojjon Baxodir o'g'li	
Improving Cost Audit in Innovation Activities	510
Mustafoev is the son of Akbar Mustafa	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni mxs asosida transformatsiya qilish zaruriyati	514
Xolmurodov Otabek	
Klasterlarni tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari va ularning mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rne	521
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Homidov Aslbek Otabek o'g'li, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li, Boltayev Diyorbek Omondurdi o'g'li	
Soliq imtiyozlarini nazariy asoslash va huquqiy tartibga solish	526
Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Sug'urta shartnomalari va sug'urta majburiyatlari hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida takomillashtirish	531
Ochilov Ilyos Keldiyorovich	
Обеспечение привлекательности инвестиции коммерческих банков	537
Назаров Килич Холмурадович, Нафасов Шохрухбек Хошимович	
O'zbekistonda tashqi savdoning rivojlanishi va muammolari	539
Xudayberdiyev U.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnatga haq to'lashning nazariy jihatdan tashkiliy-iqtisodiy asoslari	542
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Toshmurodova Dilbar Muzaffar qizi	
Human Capital in Education	546
Ibragimov Mansur Mardonovich, Ergashev Olloyor	
Qishloq joylarida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish hamda o'zini o'zi band qilish orqali ishsizlikni kamaytirishning nazariy asoslari	551
Jo'rayev Sherali Anor o'g'li, Abdikarimov Nazirbek Odil o'g'li, Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Uchqora uzumi-mayizini yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	555
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Janibekov Faxriddin Beknazarovich	
Moliyaviy natijalarning tavsifini takomillashtirish	561
Yusupova Farizabonu Zarifovna	
Kambag'allik va uni qisqartirish yo'llari	564
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Do'stiyorov Mirabbos Erkin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi turmush darajasini oshirishda xizmat ko'rsatish sohasining ahamiyati	568
Xolmurodov Otabek	
O'zbekistonda aholi turmush darajasi va daromadlarining o'ziga xos xususiyatlari	570
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Saidmurodov Sardor Mirsalohovich	
SWOT-анализ конкурентоспособности национального туризма в Узбекистане в условиях преодоления последствий пандемии	574
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi, Abduzoirov Sarvarbek	
Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ahamiyati	577
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, hamdamova Nasiba Ablakulovna	
Jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo munosabatlari	582
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Xo'jaqulov Inomjon Rustam o'g'li	
Xizmat ko'rsatish sohasini raqamli iqtisodiyot sharoitiga mos rivojlantirishning ayrim masalalari	586
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Sherzodova Diyora Sherzod qizi	
Turistik destinatsiyalarni rivojlantirish orqali turistik zonalarini takomillashtirish	589
Raxmonov Siyovush Turob ug'li, Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Ivermektin, klozantel, iversantapulus dori vositalarining marketing tahlili	592
Raxmadullayev Humoyun Rashid o'g'li, Farmonov Nizom, Salamov Ibroxim	
Цифровая оптимизация для экологической безопасности в агропромышленном комплексе	597
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	

Смысловой – системный анализ процессов обработки плодов и овощей энергии начального импульса.....	602
Курбанов Жамшед Маджидович, Курбонова Мадина Жамшедовна	
Формирования алгоритма расчета эффективности транспортно-логистической системы поставок грузов.....	605
Кубаев Улугбек	
Роль и потенциал севооборота в создании устойчивых и экологически чистых систем в сельском хозяйстве на основе цифровизации	611
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	
Qoramollar uchun ozuqa ratsionini tuzishda innovatsion yondashuv	617
Mavlyanov Majid Tuychiyevich	
Landshaft bog'dorchilikni rivojlantirishda autocad dasturining o'rni.....	624
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich, Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Aniq qishloq xo'jaligida o'zgaruvchan me'yorlarni qo'llash	628
Akbarov Husan O'zbekxonovich, Bekzod Qudratov	
Raqamli iqtisodiyotda neyron tarmoqlaridan foydalanishning ahamiyati	634
Otoboyeva Aziza Shakirovna	
Iqtisodiy masalalarni tahlil qilish, me'yorlash, rejalashtirish, baholash hamda bashorat qilishda korrelyatsiya va regressiya usuli	637
Aktamova Vasila Uktamovna, Axtamova Umida O'ktam qizi	
Iqtisodiy ekonometrik modelni tuzish hamda avtokorrelyatsiya mavjudligini aniqlash	641
Raximov Abdulaxad Nematovich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda agrovoltaiika texnologiyasini qo'llash istiqbollari	646
Berdiyev G'ayrat Ibragimovich, Eshpulatov Dostonbek Baxodir o'g'li, Malikova Sevinch Telman qizi	
Развитие системы цифровизации в сельском хозяйстве и в народной медицине	650
Рахмонов Фариз Зафаржонович, Мухиддинова Сабрина Мунисовна, Усманова Лайло Рахматуллаевна, Рахмонова Хабиба Нуруллаевна	
Raqamli iqtisodiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik metodlar va virtual onlayn kurslardan foydalanish.....	653
Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Qishloq xo'jaligini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	656
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich	
Ekin maydonlari tuproqlarini tahlil qilish va boshqarishda sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanishning o'rni..	660
Otoboyeva Aziza Shakirovna, Artikov Farxod Sayfiddinovich, Usanov Yoqub Dilmurod o'g'li	
О некоторых нестандартных способах решения иррациональных уравнений	664
Актамова Василя Уктамовна	
Корхоналарни тугатишнинг норматив ва ташкилий-услугий таъминотини такомиллаштириш	666
Дусмуратов Раджапбай Давлатбаевич	
Юридик шахсларни тугатишнинг норматив-ҳуқуқий таъминоти.....	670
Давлетов Икрам Рахимберганович	
Саноат корхоналарида мулкый муносабатларни тартибга солишнинг илмий назарий асослари.....	674
Бобобеков Эргаш Абдумаликович	

PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASTERLARIDA TOLA ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARI TAHLILI

Alikulov Abdimo'min Ismatovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali professori, i.f.d.

Farangiz Rustamova

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali magistranti

Annotatsiya: Maqolada paxta-to'qimachilik klasterlarida tola ishlab chiqarish tannarxini tahlil qilishning zamonaviy usullari atroflicha ko'rib chiqiladi, paxta xomashyosini qayta ishlovchi korxonalarida tola ishlab chiqarish tannarxini "Direct Cost" usuli bo'yicha tahlil qilish yoritilgan bo'lib, amalga oshirilgan tahlillar asosida paxta tolasini tannarxini pasaytirish bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: klaster, paxta-to'qimachilik klasteri, paxta tozalash korxonasi, xarajat, tannarx, tannarx elementlari, tannarx moddasi, doimiy xarajatlari, o'zgaruvchan xarajatlari, to'g'ri xarajatlari.

Abstract: In the article, the modern methods of analyzing the cost of fiber production in cotton-textile clusters are considered in detail, the analysis of the cost of fiber production in raw cotton processing enterprises according to the "Direct Cost" method is highlighted, and it is carried out. Based on the analysis, proposals and recommendations were made to reduce the cost of cotton fiber.

Key words: cluster, cotton-textile cluster, cotton ginning enterprise, cost, cost, cost elements, cost item, fixed costs, variable costs, direct costs.

Аннотация: В статье подробно рассмотрены современные методы анализа себестоимости производства волокна в хлопково-текстильных кластерах, выделен анализ себестоимости производства волокна на предприятиях по переработке хлопка-сырца по методу "Прямых затрат", и осуществляется. На основе анализа сделаны предложения и рекомендации по снижению себестоимости хлопкового волокна.

Ключевые слова: кластер, хлопко-текстильный кластер, хлопкоочистительное предприятие, себестоимость, себестоимость, элементы затрат, статья затрат, постоянные затраты, переменные затраты, прямые затраты.

KIRISH

Keyingi yillarda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini modernizatsiyalash va diversifikatsiya qilish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sanoatini rivojlantirishga doir qator Farmon va Qarorlar qabul qilindi. Shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-iyundagi "Paxta-to'qimachilik ishlab chiqarishini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 397-sonli "Paxta-to'qimachilik ishlab chiqarishini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 22-iyundagi 398-sonli "Kooperatsiyani tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori shular jumlasidandir. Paxta xomashyosini yetishtirish va qayta ishlash faoliyati to'g'risida"gi 2022-yil 18-martdagi 230-son "Paxta va to'qimachilik ishlab chiqarishini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi va boshqa qarorlar.

Natijada izchil islohotlar amalga oshirilib, agrar sohada yangi xo'jalik yuritish shakli – klasterlar joriy etildi va joriy etilmoqda. Qisqa vaqt ichida xo'jalik yuritishni klaster shakli bo'yicha olib borilayotgan ishlar o'zining ijobiy tomonlarini ko'rsatdi, qishloqqa sanoatni olib kirish va yangi ish o'rinlari yaratish, mahsulotlarni chuqur qayta ishlash orqali yuqori qo'shimcha qiymatga ega tayyor mahsulot ishlab chiqarish va korxonalar infratuzilmasini rivojlantirish borasida samarali ishlar amalga oshirildi.

Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini muvofiqlashtirish, ular tarkibida faoliyat yuritayotgan paxta tozalash korxonalari faoliyatini samarali tashkil etish, paxta xomashyosini qayta ishlash quvvatlarini oshirish, bu jarayonga ilmiy asoslangan usullar va intensiv texnologiyalarni keng joriy etish, shuningdek, yuzaga keladigan muammolarni hal etish, paxta tozalash korxonalari faoliyatida belgilangan muddatlarda dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Bu muammolarni yanada barqaror va jadal sur'atlarda hal etish jahon bozorida vaziyat o'zgarib borayotgani, globallashtirish sharoitida raqobat kuchayib borayotganini hisobga olgan holda zarur bo'lib, buning uchun

yangi yondashuv va tamoyillarni ishlab chiqish va joriy etish zarur. Hozirgi bosqichda ishlab chiqarish korxonalarining rivojlanishi ortib bormoqda.

Paxta-to'qimachilik klasterlarining muhim ishlab chiqarish bo'linmalaridan biri bo'lgan paxta xom ashyosini qayta ishlash korxonalarida tannarx nazoratini to'g'ri yo'lga qo'yish orqali tannarxni kamaytirish, ishlab chiqarish hajmi va samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish, raqobatbardoshligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, paxta tozalash korxonalarida tannarxni nazorat qilish, ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish, mahsulot sifatini oshirish bo'yicha samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish maqsadida ushbu muammolarni to'g'ri tashkil etish va iqtisodiy tahlil asosida hal etishda muammolar mavjud.

Paxta tolasining ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va tannarxni pasaytirish bo'yicha boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishonchli ma'lumotlar olish uchun iqtisodiy tahlilning zamonaviy usullarini joriy etish katta e'tibor talab etadi. Shuning uchun mahsulot tannarxini tahlil qilishning ilg'or usullarini joriy etish asosida axborotning ishonchligi, dolzarbligi va to'liqligini ta'minlash dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Paxta tozalash korxonalarining moliyaviy-xo'jalik faoliyati xarajatlar bilan bevosita bog'liqdir. Iqtisodchilarning fikricha: "Xarajatlar – hisobot davridagi iqtisodiy foydaning chetga chiqib ketishi yoki undan foydalanish shaklining kamayishi, shuningdek, ishtirokchilar kapitalining kamayishiga olib keladigan majburiyatlarning paydo bo'lishi" [4.-b. 164].

Zamonaviy iqtisodiy nazariyada xarajatlar tushunchasi korxonaning buxgalteriya hisob-kitoblarida aks ettirilgan xarajatlar tushunchasidan farq qiluvchi ba'zi jihatlarga ega. Chunki buxgalteriya hisobida xarajatlar ushbu fanning tamoyillari va usullarida belgilangan talablar asosida shakllanadi.

Buxgalteriya hisobining xalqaro va milliy standartlarida "xo'jalik yurituvchi subyektlarning xarajatlari tushunchasi foydani kamaytiradigan aktivlardan foydalanish yoki ularning chiqib ketishi, yo'qotishlar yoki majburiyatlarni qamrab oladi", deb ta'kidlangan. Bundan ko'rinib turibdiki, xo'jalik yurituvchi subyektlarning xarajatlari o'z mazmuni, namoyon bo'lish shakli va boshqa xususiyatlariga ko'ra bir necha turlardan iborat. Shu munosabat bilan tadbirkorlik faoliyatining moliyaviy natijalarini to'g'ri aniqlash, mablag'larni maqsadga muvofiq sarflash, ularni boshqarish, nazorat qilish, tahlil qilish, tahliliy ishlarni tashkil etish va soddalashtirish uchun ularni alohida o'rganish kerak. Ishlab chiqarish xarajatlari "Xarajatlar tarkibi to'g'risidagi nizom" ga muvofiq xarajatlarning quyidagi turlariga bo'linadi:

- moddiy xarajatlar;
- mehnat xarajatlari;
- ijtimoiy nafaqalar uchun xarajatlar;
- asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning eskirishi;
- boshqa xarajatlar." [2]

Xarajatlarni tahlil qilishda xarajat elementlari bo'yicha tahlil qilish bilan bir qatorda xarajat moddalari bo'yicha tahlil qilish ham muhim ahamiyatga ega. Bunday holda, xarajatlarni boshqarishda xarajatlar turlari bo'yicha tegishli boshqaruv qarorlari qabul qilinadi.

"Xarajatlarni tahlil qilish tannarxning kalkulyatsiya moddalari bo'yicha, ishlab chiqarish turlari, tannarx markazlari va mahsulot turlari bo'yicha amalga oshiriladi. Bugungi kunda har bir xo'jalik yurituvchi subyekt o'zining tannarxini kamaytirish rejasini mustaqil belgilaydi. Ishlab chiqarish xarajatlarning umumlashtirilgan ko'rsatkichlaridan biri mahsulotning bir so'mining tannarxidir. Ushbu ko'rsatkich quyidagicha aniqlanadi:

Tovar mahsulot birligiga sarflangan xarajatlar = Tovar mahsulot ishlab chiqarish tannarxi: Tovar mahsulot miqdori" [7.-132-b.].

Xarajatlarni tahlil qilish bo'yicha bir qancha ilg'or xorijiy tajribalar mavjud rossiyalik olimlar N.N.Selezneva, A.F.Ionovlar quyidagi fikrni bildirdilar: "Jahon amaliyotida korxona foydasini xarajat tahlili asosida optimallashtirishning nazariy asosi to'g'ridan to'g'ri xarajatlarning klassik tizimi hisoblanadi; buxgalteriya hisobi tizimi, shuningdek, "Direct Costing" tizimi xarajatlarni boshqarish tizimi deb ataladi" [6.-b.178].

O'zbekistonlik olimlardan M.J.Temirxonova ham o'z ilmiy izlanishlarida ushbu usuldan foydalangan va quyidagi fikrni bildirgan: "Xarajatlarni hisobga olish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalardan biri bu Direct Costing hisob tizimidir". Xarajatlarni hisobga olishning ushbu tizimini respublikamizning yangi buxgalteriya tizimlaridan biri deb hisoblash mumkin va iqtisodiyotga faol investitsiyalarni jalb etish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim dastaklaridan biriga aylanishi mumkin" [8.-201-b.].

Xarajatlarni tahlil qilishning bir necha usullari mavjud, ular orasida Direct Costing tizimining quyidagi imkoniyatlari mavjud:

- "foyda va mahsulot hajmini optimallashtirish;
- ishlab chiqarilgan mahsulotning aniq narxini aniqlash;

- korxona ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini hisoblash;
- ishlab chiqarish samaradorligini baholash;
- qo'shimcha buyurtmalarni qabul qilish, ishlab chiqarish uskunalarini almashtirish samaradorligini baholash;
- ishlab chiqarish tannarxining samaradorligini aniqlash;
- xarajatlar moddolari bo'yicha xarajatlarni tahlil qilish va nazorat qilish imkoniyatlarini kengaytirish" [3].

Professor B.Xasanov bu usul respublikamizda "cheklangan, qisman yoki qisqartirilgan xarajatlar hisobi" tushunchalari bilan birgalikda qo'llanilishini alohida ta'kidlaydi: "Shuni ta'kidlash kerakki, Direct Costing tizimining paydo bo'lishi bilan bog'liq edi toza buxgalteriya hisobi. Shundan so'ng buxgalterlar barcha xarajatlar ma'lum bir hisobot davriga va shu davrda ishlab chiqarilgan mahsulotlarga tegishli, ya'ni mahsulot sotilgan hisobot davriga tegishli bo'lishi kerak degan xulosaga keldilar" [9.-86-b.].

Professorlar nuqtayi nazaridan A.D. Sheremet va E.V. Negashev, "iqtisodiy va moliyaviy ma'lumotlarni qayta ishlash va ularni tizimli tahlil qilish tijorat tashkilotiga bozor kon'yunkturasidagi o'zgarishlarga tezkor javob berishga imkon beradi, tahlil natijalariga ko'ra, kompaniyalarning operatsion, investitsiya va moliyaviy ko'rsatkichlari nazorat qilinadi va agar zarur bo'lsa, moliyaviy hisobotlarga tuzatishlar kiritiladi" [10.-b.25].

S.Ya.Muslimov va R.N.Kazimovlarning fikricha, "korxona faoliyati yoki tadbirkorlik faoliyatining tahlil qilinayotgan ko'rsatkichlari miqdori va strukturasi noaniqligi, mavjud usullarda kompleks tahlilning asosiy nuqtalarining ahamiyatini yo'qotishi va diqqat markazida bo'lishi. NAS va IAS asosida mutlaqo yangi hodisalarni o'rganish foyda va rentabellik muammosini o'rganishga tubdan boshqacha yondashuvni talab qiladi, xarajatlar ko'rsatkichlari tizimini shakllantirishni talab qiladi" [5.-16-bet].

Iqtisodiy adabiyotlarda yetakchi g'oyani ishlab chiqqan va shunga o'xshash pozitsiyani egallagan M.B.Kalonovning fikricha: "Korxonalarda asosiy e'tibor daromad olishga qaratilganligi sababli, bu olingan daromadning sarflanishini boshqarish ham muhim ahamiyatga ega. Chunki olingan daromad aniq reja va maqsadlarga yo'naltirilmasa, bunday daromadning samaradorligi past bo'ladi, foydani oshirish esa rivojlanish omili bo'la olmaydi. Shuning uchun daromadlar hisobini xarajatlar hisobi bilan birga olib borish, uni doimiy tahlil qilish maqsadga muvofiqdir" [4].

Shunday qilib, xarajatlar tahlilini amalga oshirish nafaqat xarajatlarga, balki butun korxonaning iqtisodiy va moliyaviy faoliyati bilan bog'liq jarayonlarga tegishli xulosalarni shakllantirishga, boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni shakllantirishga olib keladi.

MATERIALLAR VA USULLAR

Maqola O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda qishloq xo'jaligi klasterlarini rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan mazkur me'yoriy hujjatlardan, sohadagi iqtisodchi va olimlarning ilmiy ishlaridan, mavjud qishloq xo'jaligi klasterlarining moliyaviy-xo'jalik faoliyati bilan bog'liq jarayonlarning statistik ko'rsatkichlari hamda paxta tozalash korxonalari, shuningdek, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish uchun birlamchi va jamlangan buxgalteriya hujjatlari, buxgalteriya hisobi registrlari, boshqaruv va moliyaviy hisobot ma'lumotlari, ilmiy tadqiqot natijalari materiallari.

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida foydalanilgan "Direct Costing" tizimining mohiyati ochib berildi, unda ishlab chiqarish xarajatlarini ishlab chiqarish hajmining o'zgarishiga qarab o'zgaruvchan va doimiy xarajatlarga guruhlash asosida ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil qilish amalga oshirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar iqtisodiyotni boshqarishning ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan butunlay voz kechib, bozor islohotlari bosqichma-bosqich amalga oshirildi va makroiqtisodiy barqarorlik, iqtisodiyotning jadal o'sishi va rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar va qulay shart-sharoitlar yaratishga xizmat qildi; ishlab chiqarish korxonalarini rivojlantirish yo'lga qo'yildi.

Amalga oshirilayotgan islohotlarni davom ettirish va aholi turmush darajasini yanada yuksaltirish maqsadida "Iqtisodiyot tarmoqlarida izchil yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash orqali kelgusi besh yilda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmi 1,6 baravar, 2030-yilga kelib esa, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromad 4 ming AQSH dollaridan oshadi va "o'rta daromadli mamlakatlar" qatoriga kirishga yo'l ochadi. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va 2023-yilgacha yillik inflyatsiya darajasini bosqichma-bosqich 5 foizga tushirish vazifasi qo'yildi" [1].

Iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida foydaning o'sishiga ta'sir etuvchi barcha omillarni, shuningdek, ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish, ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish va korxona foydasini oshirishni chuqur va har tomonlama tahlil qilish zarur.

Amalda qo'llaniladigan "Direct Costing" tizimining mohiyati ishlab chiqarish hajmining o'zgarishiga qarab ishlab chiqarish xarajatlarini o'zgaruvchan va doimiyga bo'lishdan iborat.

Xarajatlarning o'zgaruvchan va doimiyga bo'linishi shartli, ayrim turdagi xarajatlar esa shartli o'zgaruvchan (shartli doimiy) xarakterga ega. Biroq boshqaruv hisobida "Direct Costing" tizimi bo'yicha xarajatlarning tabiati hisobga olinadi, nazorat qilinadi va ularni ortiqcha tahlil qilmasdan o'zgaruvchan va doimiy xarajatlarga bo'lish yo'li bilan tahlil qilinadi. Ishlab chiqarish xarajatlari doimiy va o'zgaruvchan xarajatlardan iborat bo'lib, ularni quyidagi formuladan foydalanib hisoblashni taklif qilgan mualliflarning fikrini qo'llab-quvvatlaymiz [6.-179-bet].

$$Z = Z_{\text{pos}} + Z_{\text{per}} \text{ yoki } Z = Z_{\text{pos}} + Z_{\text{per}} + Z_{\text{p.p.}} + \text{Ish haqi dasturi} + \text{Ish haqi puli}.$$

Bu yerda Z – ishlab chiqarish xarajatlarning umumiy summasi;

$Z_{\text{pos.}}$ – doimiy xarajatlar;

$Z_{\text{per.}}$ – o'zgaruvchan xarajatlar;

Ish haqi – o'zgaruvchan proporsional xarajatlar;

Ish haqi prog. – o'zgaruvchan progressiv xarajatlar;

Ish haqi puli – o'zgaruvchan degressiv xarajatlar.

"Korxonalar faoliyatida xarajatlarni kamaytirish va foydani oshirishda xarajatlarning proporsional va progressiv o'sishi tezligidan degressiv pasayish darajasi yuqori bo'lishi kerak" [6.-183-bet].

Doimiy xarajatlarni tahlil qilishda ularni ikki qismga – samarali va samarasiz xarajatlarga bo'lish ham muhimdir. Shunday qilib, biz quyidagi formula yordamida doimiy xarajatlarni aks ettirishimiz mumkin:

$$Z_{\text{pos.}} = Z_{\text{ef.}} + Z_{\text{neef}}$$

Bu yerda, $Z_{\text{pos.}}$ – doimiy xarajatlar;

$Z_{\text{ef.}}$ – doimiy samarasiz xarajatlar;

$Z_{\text{neef.}}$ – doimiy samarasiz xarajatlar.

Xarajatlarni doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarga, o'zgaruvchan xarajatlarni mutanosib taqsimlangan, progressiv, degressiv xarajatlarga, doimiy xarajatlarni samarali va samarasiz xarajatlarga bo'lish Direct Costing tizimining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi.

"Direct Costing" tizimi bo'yicha xarajatlarni tasniflash va tahlil qilish, shuningdek, xarajatlar hisobini tartibga solish, xarajatlar turlari bo'yicha operativ ma'lumotlarni taqdim etish, ularni to'g'ri tahlil qilish va nazorat qilish xarajatlarni kamaytirish va foydani oshirish imkonini beradi. Paxta tozalash korxonalarida "Direct Costing" tizimidan foydalangan holda asosiy mahsulotni ishlab chiqarish xarajatlari tahlilini ko'rib chiqamiz.

Ishlab chiqarish xarajatlari 3 guruhga bo'linadi:

1. Paxta xomashyosini sotib olish xarajatlari.
2. Paxta xomashyosini tayyorlash va saqlash xarajatlari.
3. Paxta xomashyosini qayta ishlash xarajatlari.

1 t paxta tolasini ishlab chiqarish xarajatlari doimiy va o'zgaruvchan xarajatlar asosida tahlil qilamiz (1-jadval).

1-jadval: 1 tonna paxta tolasi tannarxini tahlili

Xarajatlar turlari	Bazis yili		Hisobot yili		Bazis yiliga nisbatan o'zgarish (+,-)	
	Summasi, so'm	Salmog'i, %	Summasi, so'm	Salmog'i, %	Mutloq, so'm	Nisbiy, %
1	2	3	4	5	6	7
O'zgaruvchan xarajatlar	1293936	92,16	1499124	94,23	+205188	+15,86
Doimiy xarajatlar	110106	7,86	91737	5,77	-18369	-16,68
Jami xarajatlar	1404042	100,00	1590861	100,00	+186819	+13,31

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, hisobot yilida o'zgaruvchan xarajatlar bazis yiliga nisbatan 205188 so'mga yoki 15,86% ga, umumiy xarajatlardagi ulushi ham 2,07% ga oshgan. Shunga ko'ra, doimiy xarajatlar 18369 taga yoki 16,88% ga, ulushi esa 2,07% ga kamaydi.

Shunday qilib, ishlab chiqarish xarajatlari doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarga bo'lish yo'li bilan tahlil qilsak, xarajatlar asosan o'zgaruvchan xarajatlar hisobiga ortadi. Shuning uchun paxta tozalash korxonalarida xarajatlarni o'zgaruvchan va doimiy xarajatlarga bo'lishda shunday xulosalar chiqarish mumkin: ishlab chiqarish xarajatlari kamaytirishda o'zgaruvchan xarajatlarga e'tibor berish kerak. O'zgaruvchan xarajatlar ustidan nazoratni ta'minlash ishlab chiqarish xarajatlari kamaytirish va barqaror moliyaviy natijalarni ta'minlash imkonini beradi.

Tadqiqotda paxta tozalash korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlari tarkibi o'rganildi, mahsulot tannarxiga ta'sir etuvchi xarajatlar guruhlariga ajratildi, shuningdek, paxta xom ashyosini tayyorlash, saqlash va qayta ishlash xarajatlarning mahsulot tannarxiga bevosita ta'siri aniqlandi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mahsulot tannarxini tahlil qilishda iqtisodiy tahlilning an'anaviy usullaridan tashqari jahon amaliyotida qo'llaniladigan iqtisodiy tahlil usullari ham o'rganilib, mahsulot tannarxini tahlil qilishning progressiv usullaridan foydalanishning maqsadga muvofiqligi isbotlandi. Xususan, "Direct Costing" tizimining xususiyatlaridan biri xarajatlarning doimiy va o'zgaruvchanlarga bo'linishidir. Shunga asoslanib, ishlab chiqarish xarajatlari doimiy va o'zgaruvchanlarga bo'lingan.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, o'rganilayotgan davrda 1 tonna paxta tolasi tannarxi o'zgaruvchan xarajatlar hisobiga 205 188 so'mga oshgani va asosiy xarajatlar 18 369 so'mga kamayishi hisobiga 186 819 so'mga oshgan. Natijada, xarajatlarni nazorat qilishda o'zgaruvchan xarajatlarga ko'proq e'tibor berish ishlab chiqarish xarajatlari kamaytirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. www.lex.uz.
2. Mahsulotlarni (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi va moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi NIZOM. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 5-fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan www.lex.uz.
3. Alikulov A.I. "Direkt-kosting" tizimida ishlab chiqarish xarajatlari tahlili. "Iqtisod va moliya" jurnali. –№4, 2011.
4. Kalonov M.B. Daromadlar va xarajatlar axborot-tahlil ta'minoti takomillashtirish. "Moliya va bank ishi" elektron ilmiy jurnali. II son. Mart – aprel, 2019.
5. Муслимов С.Я., Кязимов Р.Н. Финансовый анализ. –Баку: Азернешр, 2017. –312 б.
6. Селезнева Н.Н., Ионова А.Ф. "Финансовый анализ". –М.:ЮНИТИ.2011. –417с.
7. Tojiboyeva Sh.A. Moliyaviy tahlil-2. Darslik. –T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2021 – 424 b.
8. Turistik mahsulotlar hisobi va tahlilining metodologik asoslarini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha fan doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. –T.:2020, -238 b.
9. Xasanov B.A. Boshqaruv hisobi. Darslik. –T.: Iqtisod-moliya, 2011. – 307 b.
10. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа. –Москва: ИНФРА, 2019. –208 с.
11. Аликулов А. И. (2010). Харажатлар ҳисоби ва таҳлилининг назарий ҳамда амалий масалалари. Монография." Фан ва технология", -Тошкент, 196.
12. Alikulov A., & Razzoqo A. (2023). PAXTA TOZALASH KORXONALARIDA ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARINI TAHLIL QILISH. Academic research in educational sciences, 4(SamTSAU Conference 1), 74-83.
13. Alikulov A. (2023). Organizational and methodological bases of accounting the costs of establishing vineyards.
14. Ismatovich A. A. (2023). THEORETICAL BASIS OF ORGANIZING THE ACCOUNT OF COMMODITY MATERIAL ASSETS IN AGROCLUSTERS ON THE BASIS OF INTERNATIONAL StandartS. MASTERS, 1(1), 138–137.
15. Ixtiyorovich Q. L. A., Shavkat o'g'li I. R., & Tashmuratovich E. U. B. (2023). XARAJATLAR HISOBIDA QO'LLANILADIGAN ATAMALAR MOHIYATI TAHLILI VA ULARNI TIZIMLASHTIRISH. MASTERS, 1(1), 127–131.
16. ESHMURADOV U. T., & ALIKULOV A. I. (2014). IMPROVEMENT ACCOUNTING OF SALES AGRICULTURAL PRODUCTS ON FARM ENTERPRISES. SEA: Practical Application of Science, 2(3).
17. Eshmuradov U. B. (2023). Sotish jarayonlari hisobini buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari asosida takomillashtirish.
18. Tashmuratovich E. U. (2023). IMPROVEMENT ACCOUNTING OF PROCESS REALIZATION IN FARM ENTERPRISES. JOURNAL OF VETERINARY SCIENCE, 6(5), 20–28.
19. Khasanov B. A., Eshboev U. T., Hasanova R. B., Mukumov Z. A., Alikulov A. I., & Djumanova A. B. (2019). Calculation of the invested capital profitability in the financial condition analysis process. International Journal of Advanced Science and Technology, 28(14), 42-48.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Alfraganus universiteti dotsenti, i.f.f.d. (PhD) Fayziyev Oybek Raximovichning umumiy tahriri ostida nashrga tayyorlandi.

O'zbek tili muharriri: Ulug'bek Eshmuradov

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Rus tili muharriri: Abdimo'min Alikulov, i.f.d., professor

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Bobur Ochilov

2024. Maxsus son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Topshirildi: 10.04.2024-yil. Nashrga ruxsat etildi: 19.04.2024-yil.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro‘yxatdan
o‘tkazilgan.